

บทคัดย่อ

โครงการ การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการพัฒนาลุ่มน้ำจาง จังหวัดลำปาง ได้แบ่งการดำเนินงานเป็น 2 ช่วง คือ ช่วง 6 เดือนแรก และช่วง 6 เดือนหลัง โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในพื้นที่ตำบลหัวเสือ ตำบลบ้านกิว และตำบลสันดอนแก้ว รวม 12 หมู่บ้าน การดำเนินงานในช่วง 6 เดือนแรก มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับฐานคิดของทีมงานในพื้นที่ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในแต่ละชุมชน ให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานเพื่อทบทวนสถานการณ์และองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ลุ่มน้ำจางตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

การดำเนินการเริ่มจากการปรับฐานคิดของทีมงาน โดยการจัดเวทีเตรียมความพร้อม สร้างความเข้าใจเป้าหมายของโครงการ กระบวนการทำงานวิจัย เพื่อให้ทีมงานในพื้นที่แต่ละหมู่บ้านได้เข้าใจงานวิจัยที่แตกต่างกับงานพัฒนาอย่างไร ผลการจัดเวที ผู้นำมีความเข้าใจกระบวนการวิจัยมากขึ้น แต่ก็มีบางคนที่ยังมีความเข้าใจไม่ชัดเจน เพราะส่วนใหญ่เป็นผู้นำที่มีความเคยชินกับงานพัฒนา จึงได้มีการสร้างความเข้าใจเพิ่มเติม โดยใช้เวทีในพื้นที่เป็นเวทีสร้างความเข้าใจ ให้กับผู้นำที่ยังไม่ค่อยชัดเจนในกระบวนการวิจัย และคนในชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัย ดังนั้น เป้าหมายในระยะ 6 เดือนต่อไปของโครงการวิจัย จึงต้องเพิ่มเติมการสร้างความเข้าใจในกระบวนการงานวิจัย เป็นอีกวัตถุประสงค์หนึ่งนอกเหนือจากวัตถุประสงค์เดิมที่วางไว้ในเรื่องข้อมูล

การสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิกในชุมชนเป้าหมาย และการทบทวนสถานการณ์ องค์ความรู้เกี่ยวกับ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยวิธีการจัดเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยน นำเสนอ และแสดงความคิดเห็น ทำให้ชุมชนได้รับรู้ถึงการดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ ได้ทบทวนถึงการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ และสามารถเชื่อมโยงไปถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในอดีต เช่น การทำฝายเพื่อเอาน้ำเข้านา การรวมคนเพื่อจัดการน้ำ ก่อนทำนา การใช้ความเชื่อในการสร้างกิจกรรมเมื่อเกิดความแห้งแล้ง การใช้ความเชื่อในการจัดกิจกรรมเมื่อต้องการรักษาป่า การเกษตรที่ไม่ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่เนื่องจากงานวิจัยเป็นของใหม่สำหรับคนในชุมชน เมื่อเกิดการแลกเปลี่ยนกันในเวทีแล้ว มักจะเสนอแนวทางการพัฒนาเพียงอย่างเดียว ดังนั้น การจัดเวทีในบางพื้นที่จึงต้องกระทำถึง 2 ครั้ง เพื่อให้คนในชุมชนเข้าใจให้ตรงกันว่า กิจกรรมที่ทำเป็นเพียงการทดลองตามข้อมูลที่ได้มาแล้วค่อยสรุปผลการทดลองออกมาเป็นคำตอบที่สงสัยกันว่า กิจกรรมที่ทำนั้นสามารถแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์และองค์ความรู้ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ได้มีการทบทวนทั้งในเวทีเตรียมความพร้อมของทีมวิจัย และเวทีสร้างความเข้าใจให้ชุมชนเป้าหมาย มีชุมชนในโครงการที่สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้หลากหลาย เช่น ชุมชนบ้านสามขา ที่มีการจัดการทรัพยากร ด้วยกระบวนการนำองค์ความรู้ดั้งเดิม มาเป็นเครื่องมือในการจัดการ อาทิ การเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นการสร้างคุณธรรมให้เกิดกับคนในเรื่องของความกตัญญู ความเชื่อในเรื่องการพิทักษ์รักษาป่าจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เชิงระบบนิเวศน์ การเปลี่ยนวิธีคิดของคนในชุมชนที่เคยคิดว่า “ไฟมาป่าโล่ง ผักหวานโป่ง ไช้ผดเต่ง” มาเป็นช่วยกันเผ่าระวังไม่ให้เกิดไฟป่า ซึ่งทางชุมชนได้มีข้อมูลเปรียบเทียบแล้วว่า บริเวณที่ไม่เกิดไฟป่านั้นสามารถเก็บผักหวาน และไช้ผดแดง ได้มากกว่าป่าที่ถูกไฟไหม้ การนำองค์ความรู้ของแต่ละพื้นที่รวมทั้ง ข้อมูลที่แต่ละชุมชนมีอยู่ เข้ามาแลกเปลี่ยนกัน เป็นการสร้างให้ชุมชนได้รับรู้ร่วมกัน และสามารถนำสิ่งที่รู้ไปใช้ในพื้นที่ของตนเองได้

ช่วง 6 เดือนหลัง เป็นการทบทวนเอกสาร การเก็บข้อมูลพื้นที่ และการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูล ที่เกี่ยวกับสถานการณ์ องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำจางและรับทราบผลการดำเนินงานและข้อมูลค้นพบของแต่ละพื้นที่ นำเสนอข้อมูลค้นพบต่อสมาชิกในชุมชน สรุปผลการดำเนินงานและบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในระยะที่1 เพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานในระยะที่2 ในขณะเดียวกัน ก็สร้างความเข้าใจในกระบวนการวิจัยให้กับทีมงาน ที่ยังไม่ค่อยชัดเจนควบคู่กันไปด้วย เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจได้มากกว่า

ข้อมูลของลุ่มน้ำจาง จากแผนพัฒนาลุ่มน้ำจางแบบบูรณาการนั้น ค่อนข้างสมบูรณ์และเชื่อถือได้เพราะการทำแผนในครั้งนั้น ทีมงานหลักที่เป็นแกนนำชาวบ้าน อาทิ นายประเสริฐ สุริยวงษา จสอ.ชัย วงศ์ตระกูล นายชาญ อุทธิยะ นางคำฝาน วงศ์สวัสดิ์ และคนอื่น ๆ ได้ใช้กระบวนการ PR&D (People Research and Development) จึงมีขั้นตอนและกระบวนการที่อิงหลักวิชาการ ผสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้ข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลทางวิชาการ และข้อมูลเชิงประจักษ์มาทำการวิเคราะห์ ซึ่งพอจะกำหนดขั้นตอนและกระบวนการดังนี้